

ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ.

ВШановний Іване Миколаевичу!

Прочитавши Вашу повість, я хотів би сказати Вам, як обіцяв, і як наказує щира дружба, що я думаю про сміливу спробу. Ви вибрали собі такого великого героя як Хмельницький, таку прецікаву добу, натрудилися над матеріялами і над чистими сторінками, надихуючи їх власним вогнем... — Треба сподіватися, що знайдете тисячі читачів, які будуть Вам вдячні за хвилини патріотичного палу.

А проте я цінив би Вас невисоко, якби думав, що Вам досить успіху між сірою, нехай інтелігентною масою, яка не відріжняє історичних повістей Кашенка, Чайковського та Будзиновського від творів Вальтер-Скота, Фльобера, Стендаля, Гоголя, Мережковського, чи хочби Куліша. Ви знаєте, від чого запалюється захоплення пересічного читача: — він гордий, коли наші козаки б'ють ворогів, і коли навіть після розгрому нашого війська та програної справи, автор закінчує повість крицевим акордом віри в майбутню перемогу.

Ми всі розуміємо, що для народів рішалася найчастіше на полях бою, і часто не бачимо іншої надії, щоб змінити долю батьківщини. Але вже навіть у школі починають повторяти, що істо-

рія народу це не тільки моменти його воєн і панування володарів, але вся його духовна й матеріяльна культура, від мистецтва до промисловости. Автор історичної повісти здебільшого не може оминати спокуси змалювати битви, всякі воєнні хитрощі і геройства, а проте і воєнна перемога чи приклади геройства повинні б бути доказами духовної вишости, не тільки фактами фізичної переваги чи звичайного припадку.

Було б дивно, якби письменник змальовував тільки невдачі рідного краю і дозволяв у своїй повісти ворогам побивати раз-у-раз своїх земляків. Історична повість родиться найчастіше із захоплення величними моментами бувальщини; її успіх теж залежить від звеличання народніх героїв і сміливих поривів народу. З усім тим письменник не повинен іти за настроями загалу читачів, щоб лоскотати їх національне себелюбство, може і не повинен визбирувати з історії тільки ті факти, що підсилюють національні гордощі і підтримують у земляків переконання щодо їх вищих прикмет над сусідами та суперниками.

Ми, здається, дозріли вже національно настільки, що не потребуємо наслідувати тих романтичних історичних повістей, де історичні факти заступала видумка з метою розбудити приспані національні почування. Можна дати історичну повість із вигаданими подіями, але вони не повинні залишати в читача вражіння, що головні історичні факти з рідної та чужої бу-

вальщини — видумані чи неправдиві. — Письменник, який не має сміливости прийняти історії свого народу з її лиховісними причинами і сумними наслідками, не може теж мати сили, щоб протиставити її слабощам — крицевих героїв.

А наша історична повість уся настроєна на крицеві боеві тони. У цій рисі вона вся йде за романтичними зразками, коли лунали гасла національного відродження. Ці гасла потрібні нам і досі, бо те, чим ми живемо тепер — складається більше з бажань і сподівань, ніж з реальних умов народу, що рішає про своє життя. Коли перекласти головні мотиви історичної повісти на духові прикмети потрібні землякам для боротьби за кращу долю, то не можна вважати за засоби для виховання у народі волі, енергії, сміливости і видержливости таких ліричних вигуків і невиразних міркувань, де письменник тільки мріє про волю та силу, і не вміє втілити їх у сильні, життєздатні типи. Народ перемагає теж мізком, чи пак головню ним, бо це найсильніший рефлектор усіх духових прикмет, що кидає світло на всі його спроможности в сучасности й майбутности. Коли дієві особи повісти — скажімо володарі та вояки — поведуться наївно, і вже словами, не тільки вчинками, стверджують низький рівень своєї інтелігенції, то ми не зможемо вірити у змальовані нам їх успіхи.

Історична повість не мусить складатися із зразків розуму та геройства. Вона не мусить бути пеаном перемоги чи підбальорливою уверту-

рою до неї. В ній — як у кожній іншій повісті — ми шукаємо живих людей серед своєрідних обставин, що змагаючися з якимись силами розбуджують у нас думки та почування. Автор історичної повісті мусить оживити перед нами постаті в іншій формі, ніж це робить історик — він мусить показати нам їх у дії, відтворити їх серед цілої низки сцен і конфліктів, що спонукають нас задуматися над мотивами їх учинків і наскрізь людською долею.

Не можна змальовувати людей та їх діл без ідеї, яку маємо про них. Та думок, які необхідні кожному з нас, щоб розуміти людську психологію та всякі явища, не слід сплутувати з думками, якими хотіли б ми надати весь зміст людським діям та історичним подіям. Історична повість може нас учити та виховувати в тому вищому розумінні, як учать нас усі великі події та виховують усі великі постаті. Ми — інтелігенти не хочемо популярної повчальности, призначеної для „всіх“, для маси; загал на літературі (головно: мистецькій) і так не виховується, бо з неї користати не може. У тих рішальних хвилинах — до яких Ви хочете малюнком великих історичних картин підготувати земляків — увесь історичний досвід збирається в мізку одного чи кількох провідників маси. Від їх таланту залежить доля народу: чи це буде Хмельницький і Мазепа чи галицький провінціальный адвокат. Із книжки Борщака „Наполеон і Україна“ та його споминів про Мирову Конференцію в Парижі 1919 р. Ви можете довідатися, що На-

полеон рівно сто років тому більше знав про Україну, рахуючися з нею у своїх стратегічних плянах, ніж наші вчені та наші дипломати знали про Францію, коли їхали в Париж виборювати нам самостійність.

Повчальна ціль історичної повісті осяена найнатуральнішим поглядом, що з досвідів минулого можна користати механічно. Факт, що на ті самі вчинки та події можна мати якнайсуперечніші погляди і що в інтерпретації минулого розходяться навіть історики — республіканці, монархісти, еволюціоністи, — це тільки доказ, що з минулого кожний черпає досвід відповідно до своїх майбутніх ідеалів. Ви, як автор повісти, шукаєте в минулому зразків для скріплення своїх ідеалів; Вам вільно вкласти в уста своїх героїв навіть сучасні думки, коли вони не будуть вражати нас таким анахронізмом, як телефон на столі Цезаря. Але не вірте в те, що Ваші погляди на історію можуть мати більше переконливу силу правди, ніж погляди великих істориків. „Поетична правда“ є єдиною силою письменника: вона тим тривкіша, чим довше живуть створені ним постаті — живуть себто поза їх характерами і вчинками простягається середовище і ціла історична перспектива, яку читачі, різні тепер і колись, зможуть розуміти та оцінювати їх по свому.

Чи нагадувати Вам іще вимоги стилю? Ви можете пробувати відтворювати ним духа доби, але не пробуйте архаїзувати мови, коли Ви не фільолог. В історичній повісті важніше, щоб

дієві особи думали і відчували як люди свого часу, ніж щоб повторювали поодинокі давні слова та фрази, що втратили для нас свій запах.

Історична повість повинна мати тло своєї доби, і тут важне все: географія, побут, соціологія, костюмологія. „Тарас Бульба“ живіше передає епоху та типи, ніж різні повісти з книжковою ерудицією, дарма що Гоголь дав тільки волю своїй уяві. Зате він відчував середовище, розумів людей і стиль мови та епохи. Своєрідна привабливість історичної повісти в тому, що її герої дозволяють нам переживати деякі моменти минулого так, начеб ми не були сучасниками.

Найважче завдання в історичній повісті — відтворити характерні типи, середовище, вузли конфліктів, — залишити слово змальованим подіям і виведеним дієвими особам. Не на те археолог воскрешає з румовищ образ пам'яті старовини, щоб сказати нам, як виглядають сучасні будівлі. Не на те палеонтолог із розсипаних кісток передпотопної потвори силкується відтворити її правдивий організм, щоб захоплюватися будовою тіла сучасних спортсменів. Ми цікавимося минулим, щоб прирівнювати його з сучасністю, а щоб це робити, — мусимо передовсім уявити собі, як воно приблизно виглядало. Автор історичної повісти має допомогти нам уявою там, де кінчаться досліди історика. Чим більше він буде насолоджуватися минулим, тим живіше воно розбудить наші думки про сучасне і майбутнє.